

RECENZE

BRAY, M.

Confronting the shadow education system. What government policies for what private tutoring?

UNESCO Publishing : IIEP Paris, 2009.

Publikace významného komparativisty, ředitele Centra srovnávacích výzkumů vzdělávání na Univerzitě Hongkong, vznikla v době jeho působení v UNESCO Institutu pro plánování vzdělávání, jehož ředitelem byl v letech 2006 – 2009. Autor, který se od 90. let zabývá zkoumáním tzv. stínového vzdělávání, získal grant UNESCO na rozsáhlý komparativní výzkum a organizaci mezinárodního fóra. Na tomto fóru byly problémy vzdělávání realizovaného mimo standardní veřejné školství analyzovány a diskutovány účastníky projektu ze 37 zemí. Autor využil výsledky projektu pro publikaci, která je předmětem této recenze. Rámec analýzy nepřekračuje úroveň primárního a sekundárního vzdělávání, v ohnisku pozornosti je soukromé doučování. Stínové vzdělávání je u nás dosud nepoužívaný termín, i když se jedná o fenomén, který se v posledních dvou desetiletích se stoupající intenzitou vyskytuje, podobně jako v mnoha zemích na všech kontinentech, a patří k fenoménům globálním.

Co je to „stínové vzdělávání“? Zjednodušeně řečeno, jedná se o vzdělávání realizované mimo formální vzdělávání, po školním vyučování. Navazuje na kurikulum realizované ve škole a pomáhá žákům a studentům doplnit mezery v jeho osvojení a dosáhnout standardů, které jsou školou vyžadovány, testovány a hodnoceny. Čeština zná výraz „doučování“, který je danému termínu nejbližší. Systematické doučování má hlubší tradici a je součástí vzdělávací kultury zejména v jihovýchodní Asii, zatímco v dalších zemích evidence o jeho rozšiřování byly získány až v posledních letech.

Autor v úvodu knihy při zdůvodnění termínu „stínování“ a „stínový vzdělávací systém“ odkazuje na metaforu stínu. Termín byl zaveden v 90. letech autory, kteří se zabývali vzdělávacími systémy v Japonsku, Singapuru, Jižní Koreji a dalších zemích jihovýchodního asijského regionu. Bray považuje metaforu stínu za výstižnou a prosazuje termínu „stínový vzdělávací systém“ za vhodné z několika důvodů. Především existence soukromého doučování je odvozena od existence mainstreamového veřejného vzdělávání. Dalším důvodem je to, že rozsah a formy „stínu“ se mění spolu se změnami veřejného vzdělávání nebo také to, že společnost věnuje mnohem více pozornosti veřejnému vzdělávání než doučování a konečně i to, že stínový systém je méně zřetelný než formální školský systém. Zabývat se „stíny“ považuje autor za užitečné, neboť mohou vypovídat mnohé o tom, co se děje na „slunečné“ straně společnosti, o tom, jak se společnost mění v čase, jak se chovají učitelé a politici v zemích, kde se stínovému vzdělávání daří. Soukromé doučo-

vání vytváří a podporuje sociální nerovnosti, spotřebovává lidské a finanční zdroje, které by mohly být využity pro jiné aktivity. Ve shodě s některými kritiky autor dodává, že soukromé doučování může deformovat kurikulum a porušovat sekvence učení řízeného učiteli, a dokonce narušovat učení žáků ve školních třídách. V tomto ohledu, podobně jako každý stín, soukromé doučování není jen pasivním doprovodným jevem, ale může ovlivňovat negativně „těleso“, jehož je odrazem. Proto autor považuje za potřebné analyzovat stínový vzdělávací systém a srovnávat různá hlediska, aby odkryl jeho podoby, pozitivní i negativní vlivy jeho existence.

V dalších kapitolách knihy, pod tituly „Diagnóza“, „Politické odpovědi“, „Monitorování a evaluace“ se těmito analýzám věnuje hlouběji.

Kapitola „Diagnóza“ je deskriptivní, zabývá se rozsahem a formami soukromého vzdělávání a pokouší se o jejich typologii. Srovnává odlišné vzorce v různých zemích a jejich varianty. Autor sám si je vědom toho, že rozsah stínování je širší než jen na primárním a sekundárním stupni, začíná už na předškolní úrovni a má své specifické formy i na úrovni vysokoškolské. Doklady existence tohoto fenoménu, u nás dosud nepopsaného a neanalyzovaného, jsou stále více zřetelné i v našem domácím vzdělávacím prostředí, kdy již na úrovni mateřské školy jsou dětem nabízeny na komerční bázi, a rodiči, zvláště ve větších městech čteně využívány, placené vzdělávací aktivity, organizované soukromými agenturami. Zejména v období závěrečných a přijímacích zkoušek intenzita využívání privátních doučovacích služeb vzrůstá.

Rozsah a formy soukromého doučování, které autor popisuje a typologicky třídí, zahrnují škálu možností od individuálního osobního setkávání tutora se žákem až po hromadné spektakulární formy. Vedle forem osobního kontaktu existují další, korespondenční, telefonické či zprostředkované ICT.

Autor uvádí ohromující kvantitativní údaje o účasti studentů ve stínovém vzdělávání. V některých zemích, zvláště např. v postsovětských republikách, se toto procento pohybuje mezi 70–80 % žáků, v Indii a Řecku přesahuje 50 %, zatímco v zemích západní Evropy se pohybuje kolem 25 %. Kvantitativní údaje a spolehlivost dat však je třeba vnímat s určitou dávkou ostražitosti vzhledem k relativně nízké metodologické transparentnosti, diverzitě zdrojů i období, v nichž byla data získávána, což činí data také obtížně srovnatelná. Autor se v této kapitole pokouší také o nástin implikací ekonomických, sociálních a pedagogických a ilustruje je příklady. Privátní doučování se v některých zemích stalo záležitostí velkého byznysu, např. v Koreji či v Turecku představuje 1 %, v Egyptě dokonce 1,6 % HDP. Soukromé doučování může podpořit učení a zlepšení výsledků „slabších“, sociálně znevýhodněných žáků s důsledky pro jejich sociální uplatnění. Může ale také, pokud je založeno na tržním principu, mít charakter elitářský. Pro řadu rodin je soukromé doučování svou finanční náročností nedostupné či může vést až ke zruinování rodinného rozpočtu. Značné rozdíly autor shledává také v profesionalitě tutorů a v jejich pedagogické způsobilosti.

V kapitole věnované vzdělávací politice a jejím reakcím na stínové vzdělávání autor dokládá příklady změny strategií v rozvoji veřejného vzdělávání, např. reformy v Austrálii či opatření na podporu ohrožených „zón“ ve Francii. Vyzývá aktéry

vzdělávací politiky k mapování kontextu, v němž stínové vzdělávání funguje, k analýzám jeho funkcí, cílů a struktur, na něž by měla decizní sféra reagovat určitými opatřeními. Poukazuje např. na to, že učitelé veřejných škol poskytují placené doučování svým vlastním žákům nebo žákům dané školy, což je jiný politický problém než u doučovacích služeb poskytovaných soukromými agenturami nezávislými na škole. Zejména tam, kde je soukromé doučování finančně podporováno, např. daňovými úlevami či státními dotacemi (USA, Singapur, Anglie) jako součást vládní politiky, je třeba vyhodnocovat jeho efekty zvláště přísně.

Šíření stínového vzdělávání může být ovlivněno různými faktory - administrativními, kulturními, sociálními a dalšími, což vyžaduje průběžné monitorování a systematickou evaluaci jeho důsledků pro strategie vzdělávací politiky.

V závěrečné kapitole, kterou považuji za zcela zásadní pro kritickou analýzu dosavadních modelů veřejného vzdělávání a jeho perspektivní scénáře, autor konstatuje, že soukromé doučování se stalo globálním fenoménem a jeho existenci nelze ignorovat. I když má rozdílné kořeny a odlišné charakteristiky v různých zemích, překračuje hranice napříč kulturami a stává se v posledním desetiletí stínovým vzdělávacím systémem se svými vlastními pravidly a právy. Je součástí „plíživé“ marketizace a privatizace vzdělávání, důsledek působení „skrytého trhu“ v oblasti vzdělávání. Tento trh se stává zřetelným, vystupuje ze stínu, je paralelním k systému veřejného, formálního školního vzdělávání. Autor otevírá zásadní otázku, zda soukromé vzdělávání rozleptává veřejný vzdělávací systém, posiluje sociální nerovnosti a oslabuje validitu vzdělávání pro všechny.

Ze stínového vzdělávání se však lze i mnohému naučit. Jak autor dokládá, je flexibilnější, vynalézavější, orientované na klienta, individualizované, reflektující rozdíly mezi žáky. Tenduje k alternativnímu modelu „školy šité na míru“. Zejména tam, kde má soukromé doučování hlubší kulturní kořeny nebo tam, kde je podporováno nebo zvýhodňováno vládou (finanční úlevy, dotace), se vytvářejí nově profesionálně úspěšná celodenní centra soukromého doučování, která vyhovují zaměstnaným rodičům a jsou schopna i žáky motivovat k učení. Bray má za doložené, že tradiční systém veřejného vzdělávání není schopen dosáhnout vysokého standardu pro všechny žáky a že je třeba hledat nové modely veřejného vzdělávání, adekvátní současným potřebám.

Recenzovaná Brayova publikace je jedním z nepřehlédnutelných dokladů krize modelu veřejného vzdělávání a výzvou k hledání alternativních řešení, aniž by byla ignorována i řešení stínová, avšak reálně existující a prosazující se stále větší důrazností. Považuji ji současně za inspirativní pro identifikaci výzkumných témat u nás dosud opomíjených.

Eliška Walterová